

TOTALITARISM ȘI INVOLUȚIE CONSTITUȚIONALĂ ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA

ANGELA BANCIU

1. DE LA SPIRITUL EUROPEAN AL VIEȚII CONSTITUȚIONALE ÎN ROMÂNIA LA CONSTITUȚIILE REGIMULUI TOTALITAR

Destinul Europei, mai ales al celei moderne, a fost determinat de lupta pentru afirmarea drepturilor și libertăților individuale, pentru constituirea națiunilor și a statelor naționale guvernate de ideile de legalitate, legitimitate, justiție și dreptate socială, întrucât, așa cum proclama „Declarația drepturilor omului și cetățeanului” din 26 august 1789, „uitarea sau nesocotirea drepturilor omului sunt singurele cauze ale relelor publice și ale corupției guvernelor”. Împlinirea acestor deziderate a însemnat însă un proces îndelungat, care nu s-a derulat uniform și pașnic, incluzând, pentru multe state și națiuni europene, o serie de momente disfuncționale și contradictorii, manifestate sub forma încălcării drepturilor fundamentale ale indivizilor, ignorării ideilor de dreptate, justiție socială și proclamării principiului subordonării totale a indivizilor față de stat și dreptul de stat.

În acest context, evoluția istoriei și vieții politice și juridice românești atestă că modificarea silită și forțată a formei de guvernare democrat-parlamentară pe care a cunoscut-o România vreme de un secol (1866-1948), prin preluarea totală a puterii de către partidul comunist și considerarea dreptului ca fiind „voința clasei muncitoare ridicată la rangul de lege”, a generat o direcție de dezvoltare contrară spiritului democratic al poporului român și tradițiilor lui juridice și constituționale. Ea a determinat apariția unor profunde inegalități și inechități în plan social, etnic și juridic, ale căror efecte sunt încă resimțite în prezent de societatea românească. Chiar dacă perioada regimului comunist a marcat și o anumită „distanțare” politică, economică, moral-juridică și culturală a societății românești față de majoritatea țărilor Europei, am fost și am rămas un popor european, cu o viață integrată în istoria Europei, întrucât nu au dispărut niciodată din spiritualitatea noastră tradițiile democrat-parlamentare și constituționale, îndătinat și experimentate de-a lungul istoriei noastre naționale.

Este incontestabil faptul că în trecutul istoriei lor românii și-au constituit un stat de drept și o ordine constituțională proprie prin preluarea și încorporarea în sistemul lor juridic, ca și în dreptul public și privat, a celor mai cunoscute doctrine

și principii juridice ale epocii, dar adaptate specificului vieții lor economice, sociale și culturale, valorificând, totodată, cele mai importante tradiții ce au aparținut dreptului lor obișnuit. De altfel, dreptul este rezultatul împrejurărilor și condițiilor istorice și culturale ale unui popor, un „produs al istoriei” și nu o realitate „supratemporală”. Evoluând spațial și temporal, dreptul se pliază și se adaptează diferitelor împrejurări particulare devenind „o pluralitate de drepturi naționale și locale”¹. Adaptându-se diferitelor particularități și circumstanțe istorice, geografice, sociale, culturale și naționale dreptul trece din generație în generație, prin mijlocirea tradițiilor și cutumelor. Totodată, *creativitatea și spiritualitatea* fiecărui popor, precum și caracteristicile fiecărei epoci istorice imprimă dreptului anumite trăsături specifice, care configurează în cele din urmă *juridicitatea* diverselor drepturi naționale și locale.

Dincolo de împrumuturile și influențele reciproce dintre diferitele sisteme de drept naționale specifice Europei secolului al XIX-lea, nu poate fi acceptată ideea existenței unui „drept supratemporal și universal”, valabil și valid în toate epocile și spațiile socio-culturale, ci doar ideea existenței unui „corpus” de reguli, practici și cutume, comune tuturor drepturilor naționale (cum ar fi cele de echitate, bun simț, justiție socială etc.), precum și a unor principii generale privind organizarea și funcționarea societății și statului, funcționarea instituțiilor, protecția și garantarea drepturilor individuale etc. Acest „corpus” de reguli și practici juridice se regăsesc în domeniul constituțional și al vieții constituționale europene, la care fiecare națiune și popor și-a adus partea sa de creativitate și originalitate.

În același timp, nu trebuie ignorat faptul că nașterea și dezvoltarea dreptului și instituțiilor sale nu se realizează în mod pașnic, ci prin „luptă”, conflict și sforțare continuă, fiind rezultatul ciocnirii intereselor și scopurilor urmărite de diferitele grupuri sociale și politice ce alcătuiesc societatea. În consecință, „lupta în drept” și „scopul în drept” sunt cei doi vectori care caracterizează și direcționează viața dreptului, preciza Rudolph von Ihering, unul dintre continuatorii școlii istorice a dreptului. Iar despre organizările și instituțiile juridice, ca și despre constituțiile politice (care, de altfel, reprezintă numai o parte din organizarea juridică generală a unei societăți), se poate spune că ele nu se formează și se dezvoltă în mod pașnic și liniștit, ci conflictual, fiind rezultanta raportului de forțe existent la un moment dat în cadrul societății.

Întreaga istorie a vieții noastre constituționale atestă atât valorile și tradițiile instituțiilor juridice și legislative, cât și limitele funcționării acestora în procesul treptat al dezvoltării și afirmării structurilor democratice ale societății românești, începând din epoca modernă și până în prezent. Viața constituțională a României²

¹ Vasile V. Georgescu, *Drept și viață. Note despre o concepție vitalistă a dreptului*, Fundația pentru Literatură și Arte „Carol II”, 1936, p. 81.

² Vezi Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, București, Casa de editură și presă ȘANSA S.R.L., 1996.

s-a derulat ca un proces sinuos, cuprinzând, pe de o parte, elemente *sincronice*, funcționale și evolutive care au condus la statuarea regimului parlamentar-democratic pluripartidist, iar pe de altă parte, elemente *diacronice*, disfuncționale și involutive, care au dus la disoluția lui treptată și înlocuirea lui cu un regim totalitar monocratic pentru o perioadă de 50 de ani, în momentul de față fiind revigorate structurile democrației constituționale, după decembrie 1989.

Sistematizările și codificările constituționale, care au precedat elaborarea și adoptarea așezământului fundamental din 1866, reflectă rădăcinile și tradițiile adânci ale modernizării și integrării noastre în familia statelor europene democratice, cu consecințe semnificative pentru evoluția actuală a României din perspectiva propriului sincronism istoric. Pentru societatea românească, afectată grav de traumatismul oriental, mai ales fanariot, modernizarea înfăptuită începând din veacul al XIX-lea cuprindea, într-o formulă sintetică, *europenizarea*, fenomen ce s-a desfășurat, în primul rând, pe cale politico-instituțională. De aceea, încă de la începutul epocii moderne româniei au manifestat interes pentru elaborarea unor proiecte constituționale și alcătuirea unui sistem constituțional în acord cu formele de manifestare ale celui occidental. În procesul îndelungat al elaborărilor noastre constituționale, formele caracteristice regimurilor parlamentare europene capătă, treptat, un conținut propriu, specific realităților românești, constituționalitatea devenind pentru români și un *mijloc de luptă* pentru unitate și independență națională.

Prin actul fundamental din 1866, înscris pe linia unei continuități firești în raport cu evoluția constituțională anterioară³, românii au realizat o adevărată deschidere cu caracter *liberal*, fiind primul stat constituțional din Europa de sud-est, într-o perioadă când se afla încă sub suzeranitate otomană, ceea ce a reprezentat un mare succes politic național. Constituția din 1866 ne introducea în rândul statelor europene cu un regim de reală structură liberal-burgheză modernă. Ea a consacrat României rolul și rostul istoric al burgheziei române în crearea unor forme de guvernare și a unor instituții democratice întemeiate pe valorificarea creatoare a tradițiilor noastre în acest domeniu. Reprezentând principalul curent de gândire și politică socială care a dinamizat viața societății românești în secolul al XIX-lea, liberalismul românesc se integrează în mod organic în curentul liberalismului european, curent ce a definit și caracterizat o epocă de efervescentă ideatică și practică în direcția afirmării democrației, progresului și umanismului. Deși există numeroase conexiuni, influențe și chiar similitudini în evoluția diverselor forme ale liberalismului românesc, el nu poate fi considerat ca fiind numai reflexul liberalismului european, chiar dacă, la începuturile sale, a apărut și a fost profund marcat, ca și cel european, de ideea de libertate în evoluția sa istorică. Pentru români, noțiunea de libertate a avut un sens deosebit, manifestându-se

³ Ioan C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (originile democrației române)*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1934.

îndeosebi sub forma libertății naționale. De aceea, liberalismul românesc a fost marcat și a avut întotdeauna o puternică componentă națională, iar evoluția lui s-a corelat cu procesul de renaștere națională a României moderne.

În consecință, integrarea noastră în (ceea ce se numea atunci) Europa națiunilor a fost mai întâi o integrare spirituală și culturală și apoi o integrare politică și economică. Chiar dacă în epoca modernă, România a avut o poziție oarecum periferică în planul vieții economice europene, după cum remarcă principalii teoreticieni ai liberalismului românesc, Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu, în schimb, cultura și, mai ales, instituțiile sale s-au sincronizat cu cele europene, acest sincronism fiind vizibil, în special, în formele juridice de organizare statală și instituțională. De aceea, ni se par exagerate și nefondate o serie de critici aduse liberalismului românesc, în special în domeniul juridico-constituțional, legate îndeosebi de caracterul de împrumut și chiar de „imitație” pe care le-ar fi avut așezămintele noastre constituționale (cum este cazul Constituției din 1866), care ar reprezenta o copie mecanică a celor apusene, având drept consecință apariția unor forme „hibride” de constituționalism și parlamentarism, lipsite însă de orice fel de suport (fond) social și politic.

Larg dezbătută și frecvent invocată în cercurile politice și culturale ale ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, a fost bine cunoscuta teorie a „formeii fără fond”. Datorită stadiului relativ înapoiat de dezvoltare a României în raport cu statele europene și apariției unui număr mare de probleme sociale ce se impuneau rezolvate, în special prin „supra-ambalarea mecanismelor juridico-normative”, s-a creat impresia existenței unui *dezacord între formă și fond*, între țara „legală” și cea „reală”, impresie accentuată de menținerea în administrația noastră a unor practici balcano-fanariote de fraudă și corupție, care contrastau cu fondul valoric și democratic al legiurilor fundamentale de organizare și funcționare a statului și administrației de esență europeană.

Teoria „formeii fără fond” a avut o extensie mai largă doar în mișcarea literară și artistică a sfârșitului de secol, în schimb, în sfera politicului și juridicului acțiunea ei s-a uzat rapid în timp, fiind treptat abandonată încă din primul deceniu al veacului al XX-lea. Este marele merit creator al liberalismului românesc, care a triumfat în dezvoltarea României moderne prin ceea ce am putea numi „teoria formeii creatoare de fond”, potrivit căreia adoptarea și păstrarea structurilor constituționale, a principiilor regimului parlamentar consacrate și experimentate în Europa apuseană, dar adaptate și grefate specificului românesc, reprezentau condiții „sine qua non” pentru asigurarea dezvoltării democratice a României. În această viziune, relațiile economice, descătuse de restricțiile feudale ce împiedicaseră modernizarea socială, nu puteau să se generalizeze decât în cadrul și cu ajutorul instituțiilor politice și juridice moderne, chemate să joace un rol activ în transformarea, în crearea ulterioară a fondului economico-social compatibil acestor instituții.

Fundamentând concepția potrivit căreia transformarea instituțiilor țării după model occidental trebuia să joace un rol esențial în progresul economic și social, liberalismul juridic a creat România Mare, a organizat spațiul nostru românesc din punct de vedere juridic și instituțional, compatibil cu cel european. Iar dacă este indubitabil faptul că modernizarea societății românești a fost sensibil influențată de formele juridice și instituționale europene, nu trebuie ignorat *fondul local, specific românesc*, care a conferit un conținut propriu modelului ales. Din această influență și integrare reciprocă și permanentă, care a dat naștere unor forme de „aculturație” juridică ce și-au pus amprenta pe unele instituții politico-juridice românești, a rezultat fondul *original și specific românesc* ce a caracterizat infrastructura juridică și instituțională a României moderne, care poate fi regăsită în forma și conținutul Constituției din 1866. De altfel, după înfăptuirea Marii Uniri din 1918, nu se va mai pune problema „formelor fără fond” în planul politico-juridic, deoarece noile structuri democratice, ca și instituțiile moderne se vor integra tot mai organic în soicetatea românească, liberalismul triumfând prin înscrierea în așezământul din 1923 a votului universal și a reformei agrare, conferind României un loc bine meritat în Europa Națiunilor.

Preluând și dezvoltând din așezământul legislativ de la 1866 o serie de principii și reguli ale regimului parlamentar, Constituția din 1923⁴ s-a încadrat în spiritul democratic modern interbelic, în elaborarea ei constituțiile europene promulgate după război reprezentând un permanent punct de referință, ceea ce s-a reflectat în dezbaterile de idei din publicistica vremii și în programul diferitelor partide și formațiuni politice din România reîntregită. Însăși activitatea de sondare „antelegislativă” desfășurată de Institutul Social Român, prin organizarea unor dezbateri publice pe marginea noului așezământ statal, a avut menirea de a conferi noii Constituții temelii juridice solide, izvorâte din realitățile social politice și economice românești, întrucât, după cum afirma Nicolae Iorga, „nu constituția creează o societate, ci ea este expresia filosofică, de drept, a dezvoltării unei întregi societăți”⁵. Oamenii politici care au realizat România reîntregită erau însă conștienți de faptul că este nevoie, alături de legislație, și de o activitate susținută de reformare și transformare a mentalităților și psihologiilor individuale, de educație a spiritului civic și de responsabilitate al indivizilor, întrucât „nu este suficient să se voteze o constituție, ca o țară să devină un stat constituțional și să apară moravuri constituționale”⁶.

⁴ Vezi, pe larg, Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale* (Evoluția problemei constituționale în România interbelică), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

⁵ Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate* (ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Bădescu), București, Editura Meridiane, 1987, p. 297.

⁶ Dimitrie Gusti, *Știința națiunii*, în *Enciclopedia României*, vol. I (Statul), București, Imprimeria Națională, 1938, p. 25.

Îndeplinind rolul de *instrument juridic* de organizare a vieții statale și politice interbelice, Constituția din 1923 a contribuit decisiv la desăvârșirea sudării *economice, teritoriale, politice și spirituale* a României Mari. Pe baza aplicării acestui așezământ constituțional s-a putut realiza, într-un ritm relativ rapid, procesul de încheiere unitară a întregului organism economico-social al statului român reîntregit. Actul fundamental din 1923 a condus, totodată, la afirmarea și consolidarea unui *regim democratic-parlamentar liberal*, care a potențat dezvoltarea statului român în direcția liberalismului și progresului social, permițând României să se înscrie între statele europene cu un sistem politic de îndelungată tradiție democratică, capabil să reziste multă vreme tendințelor autoritariste de dreapta apărute în Europa anilor '30.

Înlăturând Constituția din 1923, așezământul statal elaborat în 1938, din inițiativa și sub directa îndrumare a monarhiei, a pus pe prim plan ideea necesității „salvării patriei” și a „conservării statului”, abandonând implicit cea mai mare parte a principiilor democratice referitoare la organizarea statului și societății și la exercitarea drepturilor și libertăților cetățenești. Creând prima „breșă” în evoluția normală a constituționalismului românesc, Constituția din 1938 a reprezentat un sensibil „pas înapoi” față de democrația liberală, contribuind – în ciuda țelurilor propuse și afirmate propagandistic – foarte puțin, dacă nu, chiar deloc, la apărarea și protejarea țării, amenințată tot mai serios de fascism și revizionism, de pretenții teritoriale, de conflicte și, în cele din urmă, de război. Anulându-și predecesora, care a căutat să exprime și să consolideze România Mare și să-i dea un statut onorabil între țările democratice ale Europei, Constituția din 1938 a fost preambulul guvernării, practic, fără constituție a României, în perioada dintre 1940 și 1944.

Deși evenimentele legate de actul de la 23 august 1944 deschideau posibilitatea renașterii reale a vieții constituționale românești, *împrejurările externe și interne* în care s-a aflat România au fost nefaste, ele concretizându-se sub forma presiunilor tot mai puternice sovieto-comuniste în politica noastră internă, favorizate de „toleranța” și „înțelegerea” manifestată de Puterile Aliate în legătură cu „intrarea” țării noastre în zona de influență sovietică. În ciuda acestei conjuncturi nefavorabile, România a avut șansa ca, prin repunerea în vigoare a Constituției din 1923, să poată spera în revigorarea valorilor democrației, făcând din acest așezământ mijlocul juridic principal de temperare a tendințelor de dominație sovietică. Chiar dacă, în cele din urmă, această constituție a avut o soartă ingrată în istoria societății românești, fiind **a doua oară strivită** de evenimentele externe și interne, ea și-a dovedit și între 1944-1947 *valoarea și validitatea* în viața noastră politică de după război, fiind ultimul „bastion” de apărare a drepturilor și libertăților individuale. De altfel, numai după abrogarea ei de către regimul comunist și plecarea regelui din țară, în împrejurările cunoscute, s-a trecut la încălcarea gravă și abuzivă a drepturilor și libertăților cetățenești, la desființarea

partidelor politice și la reprimarea brutală, fără judecată, a tuturor opozanților regimului comunist.

Instaurarea regimului comunist, prin lovitura de la 30 decembrie 1947, a însemnat lichidarea democrației constituționale în România, instaurarea și experimentarea unor forme și *modalități totalitare* de guvernare politică, economică și socială, fundamentate pe utilizarea constrângerii, forței, intimidării și manipulării în vederea asigurării „conformității necondiționate” a indivizilor față de valorile colectiviste ale socialismului.

2. CONSTITUȚIA ȘI REGIMUL TOTALITAR COMUNIST

În perioada totalitarismului, în România au fost elaborate trei constituții (în 1948, 1952 și 1965), cea mai viabilă în viața societății românești fiind cea din 1965, care a rămas în vigoare un sfert de veac, până la evenimentele memorabile din decembrie 1989, care au pus capăt regimului comunist. Constituțiile perioadei socialiste aveau menirea de a dovedi „legalitatea” și chiar „legitimitatea” regimului politic din România, mai ales în urma unor scrutinuri electorale la care a participat majoritatea cetățenilor țării. Pentru acest motiv, respectând aparent regulile democrației și legalității, regimul politic comunist a supralicitat, totodată, „legitimitatea” acestora, prezentându-le ca întrunind adeziunea spontană și necondiționată a indivizilor față de valorile și normele socialismului, ceea ce i-a permis să-și realizeze finalitățile și scopurile propuse. Acest surrogat de „legitimitate” a fost însoțit de apelul permanent al regimului la un set de valori și norme colectiviste, precum patria, partidul, națiunea, proprietatea socialistă, munca și ignorarea voită a celor individuale (libertatea, proprietatea, demnitatea, competența etc.), ceea ce se va reflecta în modul de concepere și elaborare a constituțiilor socialiste. Analiza lor atestă faptul că, dincolo de imperfecțiunile de tehnică legislativă și de contradicțiile între termenii utilizați, aceste constituții au supralicitat *societalul* și au neglijat individualul, identificând în mod deliberat societatea cu statul și atribuindu-i acestuia rolul de instrument legal de impunere a dictaturii și dominației partidului comunist. Considerate ca reprezentând „voința clasei muncitoare și, ulterior, a poporului, ridicată la rangul de lege fundamentală de organizare a societății și statului”, constituțiile socialiste au reprezentat, totodată, principalul mijloc de „făurire și generalizare a relațiilor socialiste” în toate domeniile vieții sociale prin:

- a. instituționalizarea ordinii normative socialiste și consacrarea rolului conducător al partidului comunist;
- b. promovarea și protejarea prin mijloace juridice speciale a proprietății socialiste de stat și cooperatiste;

- c. reprimarea extrem de severă a oricăror transgresări a normelor și valorilor socialiste de muncă și viață, prin uniformizarea și “standardizarea” conduitelor și acțiunilor indivizilor;
- d. centralism economic, politic și administrativ;
- e. manipularea indivizilor prin intermediul utopiilor, ideologiei și mass-mediei comuniste, dublate de utilizarea mecanismelor întemeiate pe intimidare, forță și frică⁷.

Abdicând de la tradițiile democrației parlamentare, constituțiile socialiste au reprezentat forma juridică de subordonare a societății (inclusiv a statului) voinței unei singure forțe politice reprezentată de partidul comunist, ridicând la rang de principiu constituțional *monopolul* absolut al deciziei unui singur partid politic și făcând din practica constituțională un ritual al manifestărilor dictatoriale ale guvernanților comuniști. Ele au fost lipsite de organicitate, efectivitate și legitimitate, neputând realiza o reală și adecvată instituționalizare rațională și controlată a proceselor de schimbare socială, generând forme de imobilism și conservatorism social și politic, blocarea inițiativelor individuale și un nivel scăzut al aspirațiilor sociale și individuale în societatea românească.

Procesul restrângerii și lichidării treptate a regimului parlamentar-constituțional în România, început prin desființarea partidelor istorice, abolirea monarhiei și proclamarea republicii populare (devenită, ulterior, „socialistă”), se intensifică o dată cu adoptarea Constituției din 13 aprilie 1948⁸. Ea reprezintă produsul tipic al aplicării în viața politică românească a doctrinei și ideologiei comuniste, după modelul sovietic, prin preluarea „documentelor constituționale ale statului sovietic, începând cu decretele din octombrie, până la Constituția U.R.S.S. din 1936”⁹. Deși acest act constituțional a fost elaborat într-o etapă în care „procesul revoluționar de transformare socialistă a țării noastre se afla în germene”¹⁰, el a reprezentat principalul instrument de realizare a dictaturii statului în toate domeniile vieții sociale și de desființare a societății civile, cu consecințe extrem de negative asupra derulării ulterioare a vieții democratice românești.

Structurată pe 10 titluri principale și cuprinzând 105 articole, Constituția din 1948 introducea, pentru prima dată în evoluția vieții noastre constituționale, o serie de principii considerate „revoluționare” de către elaboratorii ei, care întrerupeau, brusc și total, tradițiile constituționale românești. Între aceste principii, cele mai importante se refereau la: suveranitatea populară, unicitatea puterilor în stat,

⁷ Vezi *Rolul și funcțiile dreptului în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Editura Academiei, 1974.

⁸ *Constituția Republicii Populare Române*, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948

⁹ Dionisie Ionescu, Gheorghe Tuțui, Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, Editura Științifică, 1957, p. 358.

¹⁰ *Ibidem*.

reprezentarea poporului printr-un singur organ ales, responsabil și oricând revocabil în fața poporului, rolul conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul muncitoresc (devenit, ulterior, comunist), centralismul democratic, legalitatea populară, garantarea materială a drepturilor fundamentale cetățenești. Încă din primul titlu erau detaliate principiile de organizare a statului *democrat-popular* (sintagmă ce include o evidentă tautologie), considerat a fi rezultatul „luptei duse de popor în frunte cu clasa muncitoare împotriva fascismului, reacțiunii și imperialismului” (art. 2), negându-se astfel orice fel de continuitate istorică și națională a societății și statului român. Instituind forma de guvernare republicană, legiuitorul de la 1948 a omis, cu bună știință, faptul că, deși specifica caracterul unitar, independent și suveran al statului român, acesta nu mai era considerat și *indivizibil*, al cărui teritoriu era *inalienabil*, așa cum era prevăzut în constituțiile anterioare din 1866, 1923 și 1938. Această omisiune intenționată era dictată de considerentele politice ale momentului de atunci și anume acceptarea recunoașterii tacite a pactului Molotov-Riebertrop și implicit a anexării forțate de către URSS a unor teritorii aparținând statului român (Basarabia, Bucovina de Nord, ținutul Herței și, ulterior, insula Șerpilor din Marea Neagră). Ea deschidea, totodată, posibilitatea efectuării unor “retușuri teritoriale” între țările aparținând sistemului socialist, în funcție de interesele geopolitice și economice ale Moscovei (cum va fi, de pildă, planul Valev din 1964 privind zonarea economică a țărilor socialiste).

Fundamentând bazele structurii social-economice de tip socialist, Constituția din 1948, deși recunoștea existența a trei categorii de proprietate (de stat, cooperatistă și particulară), proclama principiul supremației proprietății de stat și cooperatiste față de cea privat-particulară, precum și protecția specială a proprietății de stat, constituită din bogățiile subsolului, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicații și transmisiune. Ele erau decretate formal ca fiind „bunuri comune ale poporului”, apărarea și dezvoltarea lor constituind „o îndatorire a fiecărui cetățean”. Deoarece în momentul elaborării constituției, aceste bunuri se aflau în proprietate particulară, se propunea „de lege ferenda” ca ele să fie trecute ulterior în proprietatea statului, ceea ce va constitui „temeiul juridic” al legilor de naționalizare abuzivă a marii majorități a întreprinderilor industriale, bancare, miniere, de transport și asigurări precum și crearea, pe această cale, a economiei și industriei socialiste. Recunoscând și garantând formal proprietatea particulară și dreptul de moștenire, Constituția de la 1948 introduce o distincție artificială în cadrul drepturilor reale și patrimoniale, în sensul că pământul este considerat, ca aparținând „celor ce-l muncesc”, statul protejând proprietatea de muncă țărănească și angajându-se să sprijine cooperarea sătească. Aceste prevederi vor constitui baza politico-juridică a începutului de cooperativizare socialistă a agriculturii, de îngrădire treptată și, ulterior, de desființare a proprietății și gospodăriei țărănești individuale.

Preocupat de introducerea și promovarea unor valori colectiviste, în detrimentul celor individuale, legiuitorul de la 1948 a proclamat principiul „revoluționar” conform căruia “munca este factorul de bază al vieții economice al statului” (art. 12), ea reprezentând, totodată, o datorie a fiecărui cetățean, statul acordând chiar sprijin celor ce muncesc „pentru a-i apăra împotriva exploatării și a ridica nivelul lor de trai”. Pe această bază se introducea în mod voit confuzia între muncă, ca principiu de existență universală în toate societățile, și raționalitatea muncii, ca mod de acțiune instrumentală, prin care indivizii își realizează interesele și scopurile lor în funcție de mijloacele ce le au la dispoziție. Astfel, se promovau, valorile colectivismului social, în numele cărora munca reprezenta o “onoare” în societatea socialistă, deși ea va deveni și o „sanctiune” pentru cei care se vor opune acestor principii. Ignorând, chiar de la începuturile sale, principiul raționalității muncii, societatea socialistă, ca și economia pe care ea se va întemeia, vor fi impregnate de iraționalitate și ineficiență economică, situându-se, în cele din urmă, „în afara cursului normal al existenței”¹¹.

Constituția din 1948 introducea în viața statului principiul *planificării* economiei naționale, principiu ce va deveni o constantă juridică ce se va concretiza prin planurile anuale și cincinale adoptate în comun de Marea Adunare Națională, Guvernul și Comitetul Central al Partidului Comunist. În felul acesta se realiza o simbioză forțată între sfera juridică și cea politică, legile și decretele fiind dublate de hotărâri politice și ideologice ale partidului comunist, în vederea realizării economiei socialiste planificate. De asemenea, deși comerțul intern și extern nu deveniseră încă monopol de stat, se specifica că el va fi sprijinit și dirijat de stat, care devine principalul și, ulterior, unicul, partener de afaceri, el fiind, totodată, principalul exponent care planifică economia națională, în vederea „dezvoltării puterii economice a țării”.

Pentru prima dată în istoria vieții politice și parlamentare din România, prin actul constituțional din 1948 este înlăturat principiul separației puterilor în stat și înlocuit cu cel al „unității depline a puterii de stat”, organul suprem al puterii de stat devenind Marea Adunare Națională, față de care răspund toate celelalte organe ale statului. Ea reprezintă o instituție *unicamerală* (prin desființarea Senatului), devenind singurul organ legislativ și având o serie de competențe și atribuții extrem de întinse în privința formării guvernului, votării bugetului, înființării, contopirii sau desființării unor ministere, adoptării deciziilor privind problemele războiului și păcii, acordării amnistiei etc. În realitate, rolul Marii Adunări Naționale era formal, deoarece majoritatea actelor legislative și administrative vor fi elaborate și aplicate de către guvern, care, în calitate de organ suprem executiv și administrativ, era desemnat să planifice și să coordoneze economia națională, să realizeze bugetul statului și să asigure ordinea publică și securitatea statului. Totodată, guvernul era

¹¹ Max Weber, *Economie et Société*, tome premier, Paris, Plon, 1971.

abilitat să conducă politica generală a statului în domeniul relațiilor internaționale. În felul acesta, în evoluția vieții politice și statale din România, *puterea executivă* va deveni treptat singura putere reală, dobândind o supremație față de cea legislativă și judecătorească, mai ales în urma dublării instituțiilor de stat de cele politice și prin cumularea funcțiilor de stat cu cele de partid¹². Politizarea funcțiilor administrative la nivel central este multiplicată și la nivel local, unde sunt înființate *consiliile populare*, ca organe locale ale puterii de stat, infuzate permanent cu elemente ale partidului comunist, care vor aplica politica acestuia în toate domeniile social-politice și economice. Deși Constituția din 1948 menținea încă vechea împărțire administrativ-teritorială a României în comune, plăși și județe, ea prevedea introducerea unei noi unități administrative, *regiunea* (și, ulterior raionul), ceea ce va constitui preambulul suprimării totale a tradițiilor istorice și naționale în domeniul administrativ-teritorial, precum și aplicarea în practică a *centralismului* și dirijismului politic al partidului comunist.

Prin Constituția din 1948, se creau largi posibilități de imixtiune a executivului în realizarea justiției și legalității, înființându-se instituția *asesorilor populari*, care funcționau la toate instanțele (cu excepția Curții Supreme), aleși sau numiți de către partidul comunist și desemnați să aplice justiția și să înfăptuiască „legalitatea populară”. Deși se stipula subordonarea judecătorilor numai legii, ca și obligativitatea de a aplica legile egal față de toți cetățenii, legiuitorul din 1948 nu a menținut principiul *inamovibilității* judecătorilor existent în constituțiile anterioare, ceea ce va reprezenta o gravă lovitură dată însuși actului de justiție. De asemenea, Constituția din 1948 nu mai reglementa *contenciosul administrativ*, astfel încât persoanele prejudiciate în drepturile lor printr-un act administrativ ilegal sau abuziv să se poată adresa justiției în vederea reparării morale și materiale, ceea ce va deschide calea arbitrariului și abuzurilor împotriva cetățenilor din partea autorităților administrative¹³.

Referitor la drepturile și libertățile fundamentale ale indivizilor, deși acestea erau recunoscute și garantate formal prin Constituția din 1948, erau introduse numeroase restricții și interdicții în privința exercitării lor, creându-se o discrepanță vizibilă între principii și realitățile politice și juridice. Astfel, în timp ce era prevăzut și garantat dreptul tuturor cetățenilor, fără deosebire de sex, naționalitate, grad de cultură și profesie de a alege și a fi aleși în organele statului (art. 18), erau prevăzute o serie de interdicții și incompatibilități electorale și electivă față de

¹² Semnificativ în acest sens este faptul că, la adoptarea Constituției din 1948, raportorul comisiei constituționale a fost Gheorghe Gheorghiu-Dej, care deținea funcția de ministru al economiei și cumula și pe aceea de șef al guvernului, în calitatea sa de secretar al partidului comunist (deși formal între 13 aprilie 1948 și 2 iunie 1952, președintele Consiliului de Miniștri a fost dr. Petru Groza)

¹³ Contenciosul administrativ va fi reintrodus formal în legislația regimului totalitar abia în anul 1967, prin legea 1/1967 privind judecarea de către tribunale a cererilor celor vătămăți prin acte administrative ilegale.

„persoanele interzise, lipsite de drepturi civile și politice și nedemne”, considerate ca atare de instituțiile abilitate în acest sens. Ele reprezentau o „formă legală” utilizată de „evaluatorul” socialist, de izolare și marginalizare politică a unor indivizi pe criterii politice și ideologice. Deși prin constituție era prevăzută libertatea individuală, nici o persoană neputând fi arestată sau reținută mai mult de 48 de ore fără mandat de arestare și nici condamnată fără sentință judecătorească, ea a rămas pur formală și declarativă în lipsa unor garanții juridice procedurale. Prevăzând și garantând libertatea presei, cuvântului, întrunirilor, mitingurilor și manifestațiilor, actul constituțional prevedea expres că „exercitarea acestor drepturi este asigurată prin faptul că mijloacele de tipărire, hârtia și locurile de întrunire sunt puse la dispoziția celor ce muncesc” (art. 31), evident de către partidul și statul socialist.

Prin structura și fundamentarea sa politică și ideologică, Constituția din 1948 a reprezentat principalul *instrument juridic* de realizare a ordinii politice și constituționale socialiste și de trecere abuzivă a economiei sub controlul statului, creând premisele instaurării tot mai pregnante a dictaturii partidului în toate domeniile vieții sociale.

Actul constituțional din 1948, rămas în vigoare până în 1952, a prefigurat transformarea economiei naționale într-una etatistă, motiv pentru care, în cuprinsul ei, dispozițiile cu caracter economic prevalau asupra celor politice. El a corespuns unei etape în care procesul de transformare socialistă a societății se află încă într-un stadiu inițial, urmând să fie continuat și desăvârșit printr-un nou așezământ constituțional care să-i permită partidului și statului comunist să dețină „legal” monopolul deciziei politice. Pentru acest motiv, încă din luna martie 1952, o comisie constituțională aleasă de Marea Adunare Națională a elaborat proiectul unei noi constituții care, în urma dezbaterii și aprobării de către unicul for legislativ, devine, la 27 septembrie 1952, cea de a doua constituție a Republicii Populare Române¹⁴. Făcând bilanțul transformărilor politice, economice, sociale și culturale, actul constituțional din 1952 – apreciat drept „Constituția construirii socialismului și a făuririi fericirii și bunăstării celor ce muncesc”¹⁵ – consacra fără echivoc rolul conducător al partidului comunist (devenit încă partid muncitoresc) în orânduirea socială și de stat a României, reprezentată de regimul democrației populare, care reprezintă „puterea oamenilor muncii”. Prin articolul 86 din Constituție, „Partidul Muncitoresc Român este forța conducătoare, atât a organizațiilor celor ce muncesc, cât și a organelor și instituțiilor de stat. În jurul lui se strâng toate organizațiile celor ce muncesc din Republica Populară Română”.

Pentru prima dată, în istoria constituțională a României, erau vehiculate, prin însuși actul fundamental din 1952, o serie de inexactități și distorsiuni istorice

¹⁴ *Constituția Republicii Populare Române*, publicată în „Buletinul Oficial”, nr. 1, din 27 septembrie 1952.

¹⁵ Gheorghe Gheorghiu Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, București, ESPLA, 1955, p. 514.

evidente, România fiind declarată ca un stat care s-a născut și s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste de sub jugul fascismului și de sub dominația imperialistă, ca rezultat al doborârii puterii moșierilor și capitaliștilor de către masele populare de la orașe și sate” (art. 3). Punând la baza existenței statului român dependența politică, militară și economică față de Uniunea Sovietică, se stipula expres că numai „prietenia și alianța” cu această țară, ca și „sprijinul și ajutorul ei dezinteresat și frățesc asigură independența, suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Române” (aliniatul IV din capitolul introductiv), ceea ce reprezenta indirect o recunoaștere a faptului că socialismul și comunismul în România s-au instalat prin forța tancurilor sovietice, fiind, totodată, o „marfă de export” implementată societății românești și nu o “consecință firească și logică” a dezvoltării istorice a acesteia.

Ca și predecesoarea sa, Constituția din 1952 menține definiția (tautologică) a statului român, considerat ca fiind „democrat-popular”, având atributele de unitar, suveran și independent, însă fără nici o referire la caracterul său indivizibil și inalienabil, ceea ce se va reflecta în modalitatea de raionare și regionalizare administrativ-teritorială a țării, realizată în funcție de criterii politice, economice și etnice.

Dispozițiile constituționale referitoare la orânduirea de stat a României conduceau la transformarea statului comunist în principalul *instrument de realizare a dictaturii proletariatului*, prin conferirea acestuia a unor largi competențe și atribuții în toate domeniile vieții sociale, economice și culturale (art. 17). El organizează și planifică economia națională și asigură întărirea și dezvoltarea forțelor de producție prin industrializarea socialistă, lichidarea înapoierii economice, tehnice și culturale, transformarea socialistă a agriculturii pe baza liberului consimțământ al țăranilor muncitori. Statul deținea monopolul sistemului bancar, bănesc și de credite, precum și al conducerii întreprinderilor și instituțiilor de stat industriale, agricole și comerciale. Tot statului îi revine sarcina conducerii învățământului public de toate gradele, el fiind cel care asigură dezvoltarea culturii poporului român și a culturii minorităților naționale, cultură definită ca fiind „socialistă în conținut și națională în formă”. Acordând aceste largi atribuții unei instituții impersonale – statul, concepută mai degrabă ca o entitate suprapusă indivizilor și societății, Constituția din 1952 se îndepărta sensibil de tradițiile constituționale și parlamentare clasice, unde astfel de atribuții și funcții erau concretizate și acordate unor instituții specificate expres din sfera legislativului și executivului. Prin lipsa de precizie și de concretețe, se urmărea ca aceste atribuții să fie exercitate nu de către stat, ci de către partidul comunist, ceea ce se va și întâmpla în evoluția raportului partid-stat în perioada totalitarismului.

Prin Constituția din 1952 se legalizează noua împărțire administrativ-teritorială a României, începută încă din 1950, prin care principalele unități

teritoriale devin: *regiunea, raionul, orașul și comuna*. Raionarea țării era motivată de considerente „economice”, care să permită extinderea sectorului de stat la nivelul tuturor unităților teritoriale, precum și exercitarea unui control eficient de la centru asupra acestora. Prin actul constituțional erau stabilite un număr de 16 regiuni¹⁶, incluzând circa 200 de raioane, acestea, la rândul lor, cuprinzând o serie de orașe (ierarhizate pe criteriul subordonării lor republicane, regionale și orășenești) și de comune rurale. Reprezentând „aplicarea în practică a învățaturii marxist-leniniste în problema națională”, este creată și organizată, în cadrul teritoriului României, Regiunea Autonomă Maghiară (cu reședința la Târgu-Mureș). Ea includea teritoriul locuit de o populație compact maghiară, căreia i se acorda o autonomie administrativă locală, creându-se astfel, în mod artificial, o „enclavă” administrativă pe criterii etnice în cuprinsul statului român declarat unitar prin actul constituțional.

Constituția din 1952 reconfirmă înființarea și funcționarea instituției *asesorilor populari*, care participau, în mod egal, alături de judecătorii de profesie la administrarea justiției și realizarea legalității populare. Asesorii populari erau aleși dintre „cei mai buni oameni ai muncii, fruntași în producție, activiști pe tărâmul obștesc la propunerea organizațiilor oamenilor muncii, organizațiilor de partid și sindicatelor, cooperativelor, organizațiilor de tineret și asociațiilor culturale”¹⁷. Ei funcționau la toate nivelurilele sistemului judecătoresc (inclusiv la Tribunalul Suprem), având toate drepturile judecătorilor (deși nu aveau o pregătire juridică de specialitate), iar, uneori, în judecarea proceselor de fond, cei doi asesori populari puteau decide hotărârea instanței chiar împotriva părerii președintelui. Subordonarea puterii judecătorești deciziei politicului și executivului este accentuată și prin înlăturarea completă a principiului inamovibilității judecătorilor și înlocuirea lui cu cel al *eligibilității* acestora (iar în cazul judecătorilor de la instanțele speciale prin numirea acestora). Deși prin constituție se stipula garantarea legalității actului de justiție, judecata urmând să fie publică (art. 69), acest principiu va fi încălcat în cazul numeroaselor procese desfășurate în perioada regimului totalitar, ele desfășurându-se în secret. Prevăzând „independența judecătorilor” și subordonarea lor numai față de lege, actul constituțional omitea voit faptul că nu putea fi vorba de realizarea practică a acestui principiu în condițiile alegerii sau numirii judecătorilor care, în majoritatea cazurilor, erau și membri ai partidului comunist. Încălcarea tot mai accentuată a legalității actului de justiție se va materializa prin: limitarea garanțiilor procesuale privind exercitarea dreptului de apărare al cetățenilor, interzicerea accesului la dosarele procesului,

¹⁶ Cele 16 regiuni erau: Bacău, Baia-Mare, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Hunedoara, Iași, Oradea, Pitești, Ploiești, Stalin (Brașov), Suceava, Timișoara, Regiunea Autonomă Maghiară.

¹⁷ Dionisie Ionescu, Gheorghe Tuțui, Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, edit. cit., p. 414.

obstrucționarea administrării de probe și expertize și considerarea mărturisirii acuzatului (mărturisire smulsă prin frică și teroare) ca “regină a probelor”.

Preluând și încorporând experiența sovietică în materie de presiune și represiune penală, prin Constituția din 1952 se reglementează modalitatea de înființare și funcționare a *instituției procuraturii* (existentă deja prin legea nr. 6/1952), desemnată să asigure „supravegherea legalității populare”. Instituția procuraturii era fundamentată pe unitatea și stricta centralizare a tuturor unităților din teritoriu și pe independența totală a organelor de procuratură față de organele locale (ele fiind direct subordonate Procurorului General al Republicii Populare Române). Prin aceasta, procuratura se situa în afara sistemului judiciar tradițional, devenind treptat o instituție care, în loc să vegheze respectarea legii de către organele statului, funcționari și cetățeni, va influența sensibil administrarea actului de justiție și distribuția echitabilă a dreptății.

Această organizare și funcționare a organelor și instituțiilor statului, statuată prin Constituția din 1952, va cunoaște unele modificări succesive, cea mai semnificativă fiind cea din 1961, când se va modifica întreg capitolul III referitor la „Organele supreme ale puterii de stat” (art. 22-41)¹⁸. În structura legislativă și executivă a țării este creat un nou organism, *Consiliul de Stat*, care înlocuiește Prezidiul Marii Adunări Naționale, fiind însă independent de forul legislativ suprem și dobândind o serie de atribuții extrem de întinse în privința realizării și conducerii societății românești. De asemenea, sunt modificate articolele 44 și 75 din constituție în sensul că, atât Consiliul de Miniștri, cât și Procurorul General sunt răspunzători de activitatea lor în fața forului legislativ suprem, iar în intervalele dintre sesiunile acestuia, în fața Consiliului de Stat. Prin aceste modificări, Consiliul de Stat (alcătuit exclusiv din membrii Comitetului Executiv al P.C.R.) va concentra cele mai importante atribuții ale puterii executive și legislative, devenind principalul for cu rol de decizie politico-juridică și administrativă.

Inversarea raportului firesc dintre individ și stat în favoarea statului, individul urmând să reprezinte doar mijlocul, rezultă din modalitatea de exprimare și garantare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor incluse în Constituția din 1952. Dacă în constituțiile interbelice, inclusiv în cea socialistă din 1948, aceste drepturi și libertăți erau prevăzute în primele capitole, imediat după cele privind teritoriul țării, în așezământul din 1952 ele sunt denumite „drepturi și datorii fundamentale” și plasate abia în capitolul al optulea. Prevăzând egalitatea cetățenilor în fața legii ca și egalitatea sexelor, erau garantate dreptul la muncă, odihnă, pensie și asigurări sociale, învățatură și cultură, precum și libertatea conștiinței, menționându-se, pentru prima dată în constituție, faptul că „școala este despărțită de biserică” (art. 84). De asemenea, cetățenilor le erau garantate

¹⁸ „Buletinul Oficial”, nr. 9, din 25 martie 1961 privind Legea nr. 1 din 21 martie 1961 pentru modificarea capitolului III din Constituția Republicii Populare Române.

libertatea cuvântului, a presei, întrunirilor și mitingurilor, cortegiilor și demonstrațiilor de stradă, însă cu condiția ca ele să fie exercitate „în conformitate cu interesele celor ce muncesc și în vederea întăririi regimului de democrație populară” (art. 85). Introducerea unor prevederi restrictive privind posibilitatea de exercitare a acestor drepturi va conduce la imposibilitatea realizării lor efective, accentuând starea de dezorganizare a vieții personale și de fatalism ce a caracterizat opinia publică românească din acea perioadă, indivizii fiind nevoiți să adopte conduite „conformiste” și să manifeste o integrare „formală” față de valorile și normele impuse coercitiv de partidul și statul comunist.

Perioada 1948-1958 a reprezentat pentru societatea românească adoptarea și experimentarea modelului sovietic (stalinist) de construire a socialismului fundamentat pe o politică inflexibilă, autoritară și preponderent coercitivă și brutală. Începând însă din 1958 și până în 1964, România evoluează spre o „emancipare” și desprindere treptată de sub tutela politică și militară a Uniunii Sovietice, detașări ce configurează un regim tot de esență comunistă, dar „național”, preocupat ca „liberalizarea” realizată pe plan extern¹⁹ să-și găsească un „surogat” de liberalizare și de „normalizare” în interior.

Prin elaborarea și adoptarea Constituției din 21 august 1965²⁰ România era proclamată „republică socialistă”, considerându-se că dispune de o economie socialistă generalizată și de relații de producție socialiste dominante în toate domeniile vieții sociale, orânduirea socialistă reușind să se impună „deplin și definitiv”. Acest lucru asigură, în viziunea constituentului de la 1965, „suveranitatea, independența și unitatea” statului român, al cărui teritoriu devenea din nou, după o lungă omisiune (1948-1965), „inalienabil și indivizibil” (art. 1).

Spre deosebire de constituțiile socialiste anterioare, cea din 1965 consacră și fundamentează cel mai pregnant *monopolul politic* al unei singure și unice formațiuni politice, reprezentată de partidul comunist, caracterizat ca fiind „cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare”. El este „forța politică conducătoare a întregii societății” (art. 3), îndeplinind „rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste” și îndrumă „activitatea organizațiilor de masă și obștești, precum și a organelor de stat” (art. 26, alineat 2). Principalul instrument de transpunere și realizare în practică a politicii partidului comunist este *statul socialist* care, conform dispozițiilor constituționale, organizează, planifică și conduce economia națională, apără și dezvoltă proprietatea socialistă, asigură condițiile pentru dezvoltarea învățământului, științei și culturii, apără legalitatea socialistă și ordinea de drept, organizează apărarea țării și dezvoltarea forțelor armate (art. 13).

¹⁹ Prin decretul 199 din 15 iulie 1957 („Buletinul Oficial”, nr. 17, din 15 iulie 1957), România a reușit să reglementeze în favoarea sa statutul juridic al trupelor sovietice staționate pe teritoriul ei, care au fost „expatriate” ulterior, iar prin Declarația PMR din aprilie 1964, România scapă relativ de hegemonia politică și ideologică a Moscovei.

²⁰ *Constituția Republicii Socialiste România*, „Buletinul Oficial” nr. 1, din 21 august 1965.

Constituția din 1965 a supralicitat rolul dreptului și legislației ca instrumente de „modelare” și transformare a realității sociale, conferindu-le o funcție pur instrumentală de consolidare a regimului totalitar și de realizare a „conformității” totale a indivizilor față de partidul și statul socialist. Consacrând formal principiul democrației legii fundamentale față de celelalte acte legislative, Constituția din 1965 a generat, pe parcursul aplicării ei, o adevărată „inflație legislativă”, concretizată în multiplicarea fără precedent a textelor și dispozițiilor normative și în „supra-ambalarea” mecanismului de reglementare juridică. Supralicitând „socialul colectivist” și ignorând individul ea nu a putut realiza o justiție reală, ci una preferențial ideologică, devenind, treptat, instrumentul de aplicare incorectă și nejustă a sistemului de sancțiuni și pedepse de „măsurare” a adeziunii și credinței anumitor categorii de indivizi față de partidul și statul socialist.

Instaurând subordonarea totală a puterilor statului voinței unei singure forțe politice, care deține astfel monopolul absolut al deciziei politice și realizând subordonarea necondiționată a indivizilor față de această voință “ridicată la rangul de lege supremă”, așezămintele constituționale dintre 1948-1989 au contribuit sensibil la *diminuarea simțului civic* al individului, la crearea sentimentului de *fatalism* și resemnare la numeroși români care, din diverse motive, s-au „adaptat modului de viață socialist, devenind treptat dependenți de stilul de viață și de constrângerile paternaliste”²¹, dar asigurătoare economic, din partea statului socialist, neavând capacitatea să „inoveze” un alt mod de viață.

Începutul reinstaurării democrației și instituțiilor democratice, după aproape jumătate de veac de regim totalitar (1947-1989), s-a reflectat în plan juridic prin elaborarea și adoptarea Constituției din 1991. Ea reprezintă revenirea la *democrația constituțională*, creând premisele afirmării regimului politic pluralist și desfășurării unei vieți parlamentare adecvate transformărilor petrecute în societatea românească după decembrie 1989. Contribuind la cristalizarea structurilor instituționale fundamentale ale statului român, așezământul constituțional din 1991 se caracterizează printr-o reală *modernitate* din punct de vedere al redactării textului constituțional și al tehnicilor juridice de ordonare și sistematizare a diferitelor prescripții și norme. Dincolo de unele neconcordanțe și imperfecțiuni, Constituția din 1991 reprezintă un important izvor de drept public și un instrument juridic necesar declanșării unor reforme politice, economice, sociale și culturale. Validitatea și eficiența ei vor putea fi probate, în timp, prin evaluarea modalităților în care ea se va putea impune în societatea românească, atât prin credibilitatea în fața cetățenilor, cât și prin efectivitatea ei în raport cu scopurile și funcțiile sociale și politice urmărite.

²¹ Vezi Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, ed. cit., p. 250-270.